

POGÁNY GYÖRGY

Nézetek a leányok olvasásáról és olvasmányairól a dualizmus első felében (1867-1895)

A nők, illetve a leányok olvasásáról Magyarországon a 18. század végén kezdődött a korabeli értelmiség között diskurzus.¹ A felvilágosodás időszakában kibontakozó, majd a reformkorban folytatódó viták természetesen nem kizárólag az olvasásról és a nők könyvekhez való viszonyáról szóltak, részei voltak a női szerepek átalakulásával, a nők családon kívüli helyzetével, önálló életvitelével, munkavállalásával foglalkozó összetett polémiának. A pro és kontra megközelítések ebben a tágabb összefüggésben, az átalakuló társadalomban a nőkre váró új feladatokra felkészítő nevelés és iskoláztatás részeként érintették az olvasást.

Jelen írás a leányok olvasásával kapcsolatos nézetek vázlatos bemutatására vállalkozik az 1867 és 1895 közötti évtizedekben. 1867 a kiegyezés éve, a következő esztendőben született meg az Eötvös-féle népoktatási törvény, amely a leányok számára is előírta tizenkét éves korig a fiúkkal azonos tankötelezettséget, és létrejöttek a különféle típusú, az elemi szinten túli állami fenntartású iskolák (polgári iskola, tanítónőképző, felsőbb leányiskola), valamint elkezdődtek a magasabb – gimnáziumi, majd felsőfokú – tanulmányaikról folytatott viták. 1895-ben a reformpártiak és az emancipáció hívei részleges sikert értek el, **Wlassics Gyula** kultuszminiszter november 18-án engedélyezte nők számára a bölcsészettudományi és az orvosi karokon egyetemi tanulmányok megkezdését. A többi fakultásra nem vonatkozott a rendelet, viszont a beiratkozás előfeltétele volt a gimnáziumi érettségi: a miniszter engedélyezte leányok számára fiúgimnáziumokban a magánérettségi vizsga teljesítését. Mindezek teremtették meg a lehetőséget és a szükségességet a leányiskola új, addig még nem létező típusának, a leánygimnáziumnak megszervezését 1896-ban.² Jelen vizsgálódásunk 1895-es zárását indokolja az is, hogy ekkoriban alakult ki, született meg az immár modernnek tekinthető magyar lányirodalom: 1894-ben indult a *Magyar Lányok*, **Tutsek Anna** legendás lapja.

Az 1867 és 1895 között kibontakozó, a női olvasással kapcsolatos viták és nézetek is természetesen kapcsolódtak a nők oktatásával kapcsolatos polémiákhoz, és egyrészt foglalkoztak a különféle iskolatípusokban előírt tananyaggal, az oktatott irodalmi kánonnal, másrészt pedig azzal, hogy a tananyagban, az ún. „kötelező” irodalmon kívül kell-e a lányoknak olvasni, és ha igen, akkor mit olvasson, és honnan szerezze be olvasmányait a leánytanuló. A szabadidős olvasást, mint olyant teljesen elutasító és kárhóztató nézetek e korban már természetesen nem jelentek meg, ugyanakkor szinte minden szerző felhívta a nevelők és a szülők figyelmét bizonyos veszélyekre, és az ellenőrzött olvasás mellett érvelt. E szűk három évtizedben keletkezett és röviden ismertetett források között akad katolikus apologetika, van köztük jól átgondolt pedagógiai program,

vagy az olvasással, mint szabadidős cselekvéssel foglalkozó publicisztika, és napvilágot láttak olvasmányjegyzékek, mai értelemben vett ajánló bibliográfiák.

Általánosságban megállapítható, hogy a szerzők felismerték a nők művelődésének fontosságát; az eltérő megközelítések alapvetően ennek jellegéből és mélységéből, valamint abból következtek, hogy a leányok olvasmányait mennyiben és miben tekintették az önálló életre való felkészülés nélkülözhetetlen eszközének, vagyis – más szavakkal kifejezve – a majdani nő számára elsősorban a tradicionális anyafeleség- háziasszony szerepet szánták-e, vagy elfogadták azt, hogy kenyérkeresővé, netán értelmiségivé váljon, és a könyvek ehhez nyújtsanak szellemi muníciót. Általános az is, hogy az olvasmányok megválasztásában a teljes szabadságot nem pártolták – hozzá kell azonban tenni, hogy a fiúk esetében ugyanez volt a helyzet a korban (és még a következő évtizedekben is), a tiltás helyett többnyire az ajánlást, az irányítást tartották célravezető módszernek. Az olvasás helyszínéként a könyvtár, mint intézmény alig említődött, lényegében azért, mert a tárgyalt korszakban még alig-alig létezett leányiskola, amelynek jól használható könyvtára lett volna.³ Volt azért erre is példa, a **Zirzen Janka** igazgatta intézet tekintélyes könyvtárral rendelkezett, és a bibliotéka használatát gondosan szabályozták a leánynövendékek számára: „A könyvtárfelügyelő csak azon növendékeknek adhat ki könyveket, kik az illető osztályvezető tanítónőtől az olvasásra engedélyt nyernek. Hanyag tanulónak, gyöngé tehetségű vagy izgatottabb kedélyű gyermekeknek nem kell gyakran külön olvasnivalót adni. Minden növendéknek, aki valamely könyvet visszavisz, bizonyosságot kell szolgáltatni arról, hogy azt a könyvet csakugyan olvasta. A kisebb növendékek e célból néhány részletet lemásolnak, a nagyobbak egyes részleteket szabadon írnak ki az olvasott könyvből.”⁴ A tananyagon kívüli olvasás, könyvtárhasználat itt még egyfajta jutalomként jelenik meg, amit ki kell érdemelni. Jól érzékelhető az is a szabályzatból, hogy az ellenőrzött olvasás mellett igyekeztek a szöveg megértését is elősegíteni. A felsőbb leányiskolák ifjúsági könyvtáraitól az általunk vizsgált korszak végén, 1889. május 28-án született miniszteri rendelet, előírva, hogy a tandíj egy részét a könyvtár gyarapítására kell fordítani.ⁱⁱ Az iskolai könyvtárak fontosságát a pedagógiai dokumentumok és állásfoglalások ugyan felismerték, de érdemi tettek már csak az új század első éveitől történtek.

A lányok és a nők olvasásának előtérbe kerülését elősegítette a könyvkiadás és a könyvkultúra mennyiségi növekedése, a megelőző évtizedekhez képest sokkal több könyv látott napvilágot, és immár új műfajok is megjelentek, amelyek elsősorban a nők között terjedtek. Ugyanakkor általános volt a panasz, hogy nincs önálló magyar ifjúsági irodalom, és azon belül alig akad a leányok speciális igényeinek és szükségleteinek megfelelő munka. Korszakunkban egyébként már létezett női sajtó, és ezek az orgánusok hangsúlyosan kezdtek foglalkozni a női jogok – tanulás, munkavállalás – kérdéseivel. 1871-ben indult a csak rövid ideig élő, 1872-ben már megszűnt *Nők Lapja*, majd utána számos hasonló profilú hetilap keletkezett. Témánk szempontjából különösen jelentős volt az 1880-ban induló és évtizedeken át megjelenő *Nemzeti Nőnevelés*, amely már elsősorban pedagógiai és érdekvédelmi szaklap volt, és az 1880-as években sok cikket közölt a leányok olvasmányairól.

A *Nők Lapja* 1871. május 31-ei számában jelent meg a K. M. szignójú cikk.⁶ A szerző megállapítja, hogy a modern nőnek háztartásában élni kell a gyáripar nyújtotta elő-

nyökkal, így kevesebb időt fordíthat a különféle termékek otthoni előállítására. A fel szabaduló órákat a nő önképzéssel, tanulásával töltheti, mert ahhoz, hogy „gyermekeket nevelhessük, nem szabad a világtól elmaradnunk, mi csak úgy eszközölhető, ha tanulásunkat a férjhez menéssel – mind divat – nem hagyjuk teljesen abba [...] mindenkinek jut pár óra, ha idejét helyesen beosztja, szellemi foglalkozásra.” Olvasni kell, még hozzá nemcsak regényeket, hanem „tudományos” munkákat is. Pusztán unaloműzésből főleg könyvet kézbe venni, „mert a válogatatlan, felületes könyvek összevissza olvasása végre még növeli unalmukat.” Az ismeretlen szerző vélekedése jól kifejezi a kiegyezés utáni korszak modern nőről vallott – persze akkor még korántsem többségi – álláspontját, és egy emancipálódó, a háztartási robot alól fokozatosan mentesülő, önmagát olvasással, művelődéssel a szellemi világban is megvalósítani szándékozó nő típus megjelenésének kezdetét.

Alapelv a szerzők körében, hogy válogatni kell az olvasmányokban. **Szabó Richárd** szerint⁷ nagyon óvatosnak kell lenni a regényekkel, mert „ma már nevendék leánykák sem élhetnek meg regényolvasás nélkül és gyakran nem a legépületesebb regények kerülnek kezeikbe. Különösen fiatal hölgyeknek a legnagyobb óvatossággal kellene regények olvasásához nyúlniok. [...] Kik regényekből készülnek a házasságra, soha, vagy csak igen ritkán lesznek boldogok.”

Az olvasás tehát komoly kihívást jelenthet a fiatal leány lelkiületére. A személyiséget érintő károk megelőzhetők tiltással, ellenőrzéssel vagy tanítással. A korabeli nőnevelés jelentős alakja, **De Gerando Antonina** több írásában foglalkozott a leányok olvasásával. Ő is figyelmeztet a regények veszélyeire, igaz, nála már az esztétikai érvek a hangsúlyosabbak: „a ki például kizárólag regényolvasásra adta magát, az mind távolabb áll attól, hogy a valódi remekművek szépségét élvezhesse, mert a regényirodalom mégis inkább mulékony jellegű, éppen mint a hírlapirodalom, egy napi életre van csak szánva.”⁸ A nőnek időt kell szakítani lelke fejlesztésére, szép, szívemelő remekművek olvasására.⁹ A valódi remekművek a legjobb, legbiztosabb és „legjóltevőbb” barátaink – fejtegeti, majd azzal zárja gondolatmenetét, hogy lehet ugyan szórakozásból is olvasni, de csak a lelkiismeretes munka után, különben „lealjasít”. Az olvasást, az értő, igaz olvasást azonban művészetnek tartja.¹⁰ A nőnek meg kell tanítani a hangos olvasást, mert a családi vagy társasági felolvasás az egyik legkedvesebb időöltés lehet. Viszont befogadni és értőn tolmácsolni a szerző mondanóját, a legnagyobb művészet, amit csak tanúlással lehet elsajátítani, és az irodalom tantárgy részeként kellene tanítani – javasolja. Az irodalmat azonban rosszul oktatja az iskola – taglalja egy másik tanulmányában.¹¹ Lesújtó bírálata szerint irodalomtanítás címen „annak a leánykának, aki a tankönyveinél, gyermekmeséknél, vagy gyakran néhány rossz regénynél (mert fájdalom, ezt igen korán kezdik el) egyebet talán soha nem is fogott kezében, aki azt se tudja, mi fán terem az az irodalom: el kezdik fejtegetni, a legszárazabban és nehézkesebben, ahogy a tankönyvekből is kitűnik: hogy mik az irodalom különböző fajtái, mi az eposz, mi a hexameter, mi a fenséges irány stb. stb. [...] Az irodalom tanításánál nem az elméleti tudás, hanem a szép iránti fogékonyság fejlesztése, a szellemi élet varázserejének érzése a fontos. Ez igényes szövegek felolvasásával és olvastatásával érhető el: Irodalom és történet, ezek a legfontosabbak a nőnevelésnél, ezek művelik leginkább a lelket, ezek a nevelés leghatalmasabb két eszköze.”

1885-ben alakult meg a **Mária Dorothea Egyesület**, melynek elsődleges célja az volt, hogy a tanítónők számára otthont működtessen. Védnöke és névadója **József** főherceg leánya, az oktatásügy iránt érdeklődő **Mária Dorothea** főhercegnő volt. Az új egyesület a nőképzés ügyét és a tanítónők érdekvédelmét is felvállalta szociális jellegű munkája mellett, Sáros vármegyében, az Eperjeshez közeli Cemétén például tanítónői üdülőt működtetett.¹² Témánk szempontjából működésének azt az elemét kell kiemelni, hogy könyveket jelentetett meg, és vállalta a hazai leányirodalom szakszerű bírálatát, értékelését. E munka kezdeményezője a sokoldalú művelődéspolitikus, a könyvtárak és a nőnevelés ügyének elkötelezett híve, György Aladár volt. A munkát elindító és ösztönző tanulmánya *Serdülő leányok olvasmányai* címmel látott napvilágot.¹³ Leszögezi, hogy a kisgyermek és a felnőttek olvasmányaiiban nemek szerint nem lehet különbséget tenni; a serdülőkorban viszont nagy a különbség a fiúk és a leányok érdeklődése, szellemi fejlettsége között. Az életkori sajátosságok miatt a népiskolának nincs teendője a serdülő leányok olvasmányaiiban, ugyanakkor nem kizárólag a polgári és felsőbb leányiskolák növendékei olvasnak, hanem a családi körben élő és nevelődő nagylányok is, ezért nem pusztán iskolai kérdéssről van szó. Írásában sajnálattal állapítja meg, hogy még nincs számottevő elméleti irodalma e fontos kérdésnek, csupán néhány általános elvet hangoztatnak a szerzők, hogy milyen legyen a serdülő lányoknak ajánlható könyv. Részben ezért is jelenkori „*leányifjúsági irodalmunk túlnyomólag sekélyes aggszűzi fel-fogásoknak hódol s azok negatív elvei adtak irányt az érdekelt közönség megítélésének.*” A leánykönyvekben roppant primitív módon jelentkezik az erkölcsi képzés szándéka és szinte kivétel nélkül „*a legemelkedettebb frázisoktól a legalaposabb prédikációi közhelyekig unos-untalan*” írtak olvashatók a lányoknak szánt könyvekben. Hiba az is, hogy alapvetően a negatív erényeket dicsőítik a könyvek, azt sugallva, hogy az erkölcsi törvényeknek már eleget tesz az, aki nem hazudik, lop, gyilkol. A szabadelvű **György Aladár** szép hitvallását is megfogalmazza ennek kapcsán: „*a legjobb indulatú ember is erkölcstelen magasabb szempontból, ha tétlenül él és nem foglalja el – bármily szűk körben – helyét az emberi nem boldogulását célzó közös nagy munkánkban.*” A lányok képzésének, nevelésének és ebből következően olvasmányainak is végső soron az életbe kell vezetniük a majdani nőket, s „*ez az élet többé nem a negatív erények hálózata*”.

Írása következő részében a rendelkezésre álló leányirodalmat veszi górcső alá tematikus rendben. Nincs terünk részletesen foglalkozni elemzésével, szemléje végén egy leányifjúsági olvasmányjegyzéket közölt két életkori csoportra tagolva. Az elsőben a gyermekkorból a serdülőkorba átlépő leányok számára sorolt fel valamivel több mint száz művet, a másik részben a magasabb korúak, vagyis a felsőbb leányiskolák tanulóinak „*és általában a művelt magyar nőknek*” ajánlható könyveket, az előzőnél kicsit több, összesen száztizenhárom kiadványt. Felvetette, hogy a **Mária Dorothea Egyesület** indítson sorozatot *Magyar leányok könyvtára* címmel, amely a hazai leányirodalom számára irányadó lehetne. Ezt az indítványt néhány évvel később – legalábbis egy kritikailag megrostált olvasmányjegyzék megjelentetését – az egyesület megvalósította.

De Gerando Antonina cikkében¹⁴ üdvözölte a kezdeményezést. Mint írta, Kolozsvárott az általa igazgatott felsőbb leányiskolában is érzékelik a megfelelő könyvek, olvasmányok hiányát. Meggyőződése, hogy lehet a szerelemről megfelelő mó-

don, emelkedett szellemenben írni a lányoknak, és tapasztalata szerint leginkább azok kárhozzátják e motívum felbukkanását az irodalomban, akik úgy beszélnek, cselekednek akár otthon, akár máshol a leánygyermek előtt, ahogyan nem kellene. Nem a regény témája számít elsősorban, hanem az, hogy értékes, igazi remekmű-e a kamaszlány kezébe kerülő szöveg. Megismétli cikke végén korábbi nézetét, miszerint rosszul tanítják az irodalmat, úgy kellene oktatni, hogy az érzelmek befogadásának képessége kialakuljon a tanulóknban. A **György Aladár** felvetette, és **De Gerando Antonina** által továbbcsúszott gondolatok egy részét egyébként már korábban érintette **Vámosy Ilona**¹⁵. Nála az irodalomnak más funkciója is megjelenik: a napi gondok, bajok előli menekülésnek, az élet kudarcait feledtető cselekvésnek látja az olvasást. Írásában szintén a lányoknak megfelelő olvasmányok égető hiányára hívja fel a figyelmet. Viszont ha nincs megfelelő színvonalú és értékű leányirodalom, az még kevésbé indokolja, hogy elzárják tőlük **Jókait** vagy **Szigligetit** arra hivatkozva, hogy lányoknak nem való témákról írni. Az irodalom és az olvasás egyfajta pótlék is lehet, az író egyenként boldogít mindenkit szellemével, hogy azok is kárpótlást találjanak a könyvekben, akiket az élet sok mindentől megfosztott. Mit árthat a lánynak **Arany Toldija**, **Jókai Mire megvénülünkje**, **Eötvös József** vagy **Kemény Zsigmond**? Mitől félnek a szülők, nevelők? – teszi fel a kérdést. A szerelemtől? Természetes, hogy az irodalomban az is megjelenik. Ugyanúgy természetes az irodalomban, mint az életben. „*Ne fosszuk meg a lányokat az olvasás, az igazi irodalom olvasásának gyönyörétől.*” – foglalja össze mondandóját.

Ezzel a nézettel és a túl szabadosnak vélt olvasással vitatkozik egy egész kötetben **Kisfaludy Árpád**.¹⁶ A katolikus pap szerző levélformában írt műve elvi alapállása világos: „*Pusztán szórakozás miatt olvasni nem más, mint egy kissé tisztességesebb neme a naplopásnak.*”¹⁷ **Kisfaludy** az öncélú olvasást tehát nem engedélyezi, de lehet „*mulatva okulni*”, vagyis vannak azért hasznos könyvek is. De hogy felismerjük ezeket, tisztában kell lenni azokkal a kérdésekkel, amelyek veszélyesek lehetnek a leányok számára. Ezek lehetnek módszerbeliek és tartalmiak, az előbbiek között említi „*a szertelen mohóságot az olvasásban*”, mert felületességet okoz, a lélek az olvasottakat nem tudja feldolgozni és a túlzásba vitt olvasás elhanyagoltatja kötelességeinket. A felületesség és a gyors felejtés ellen jegyzetek készítését ajánlja.

A tartalmi veszélyek összetettebbek. Legveszélyesebb az, ami megingathatja a hit alapjait, aláaknázza az erényt, ateista, erkölcstelen könyvet tehát nem lehet olvasni. Nem szabad bízni a könyvsorozatokban, mert értékes és igaz művek mellé a kiadók üzleti okokból becsempésznek talmi írásokat. De óvatosan kell bánni az egyébként olvasásra ajánlott szerzők műveivel is, fiatal lányoknak nem javallott az „összes” kiadások kézbevétele, mert mindennek van alja, és minden író életművében lehet olyan, ami nem való a leányoknak. Vagyis a lány ne válasszon magának olvasmányt, kérjen tanácsot tapasztalt idősebb személytől.

Bánfi János az eddigiekben megismertekhez képest más megközelítésben foglalkozott a lányok olvasmányaiival.¹⁸ Számára a jó könyv a nevelés legfőbb eszköze, bizonyos esetekben még az élő példánál is hatékonyabb lehet. A könyv és az olvasás előkészíthet az életre, némi tanácsot adhat, miként viselje magát valaki hasonló élethelyzetekben. Vitatja azt a **Rousseau** nyomán elterjedt pedagógiai nézetet, miszerint mi-

nél később kell a leánygyermek kezébe könyvet adni, álláspontja az, hogy minél korábban: amint megtanulja az olvasást, könyvet kell kapnia. Tagadja a lapok, ifjúsági folyóiratok olvasásának hasznát. Sokat, de nem sokfélét kell tanulni és olvasni; az ifjúsági lapok sokféle kérdéssel, de felületesen foglalkoznak és megnehezíthetik az igazi, komoly irodalom befogadásának képességét. A leánygyermekben az érzelmek, a képzeletvilág erősebb, mint a gondolkodó képesség, ezt tudva kell olvasmányait megválasztani az első könyvtől kezdve. A gyermekkor három korszakával foglalkozik cikkében. A kislánynak először „regéket” kell olvasni, ezt követhetik az elbeszélések a gyermekvilágból. A serdülőlányok mértékkel olvashatnak regényt is, „*ha a kényesebb természetű dolgokat szelíden tárgyalják*”, mert a szerelmet úgysem lehet elkerülni. Sajátos felfogása, hogy a leánygyermeknek osztályhelyzetének megfelelő irodalmi hősökkel kell találkozni a könyvekben, vagyis a földműves lánya földműveslányról olvasson, az iparosé iparoslányról, hiszen nincs értelme, hogy olyan szituációkkal ismerkedjen meg, amelyekkel az életben nem fog találkozni. Viszont megengedi, hogy a leányok jó fiúkról olvassanak, és akár a fiúhősök között is kereshetnek maguknak erkölcsi példaképet. Tanácsa, hogy a leány olvassa el másodszor, harmadszor is ugyanazt a könyvet.

Molnár Aladár országgyűlési képviselő még az 1870-es években lett a nőképzés elkötelezett híve és **Veres Pálné** felkérésére kidolgozta az állami felsőbb leányiskolák létesítésének tervezetét. A hat évfolyamos nőképző intézet célja nem a felsőfokú tanulmányokra vagy a munkavállalásra, hanem a humán műveltségű családanya és feleség szerepkörére való felkészítés volt.¹⁹ Az új iskolatípus első intézménye 1875 őszén nyílt meg Budapesten. **Molnár** összeállította az iskola részletes tananyagát és tanrendjét.²⁰ A nevelési és oktatási céloknak megfelelően a modern nyelvek és az irodalom tanításának fontos szerepet szánt tervezetében. Az irodalomnak – mind a magyar, mind a világirodalomnak – nem az a feladata, hogy az írókat felületesen megismertesse a növendékekkel, hanem a cél „*egyszersmind a kedély nemesítése, esztétikai és erkölcsi érzések fejlesztése, a képzelet gazdagítása és tartalmassá tétele, az ízlés kiművelése, az ízlés erősítése és a logikai gondolkodás képzése*”.²¹ A tanulók ne elégedjenek meg a művek gyors, felületes olvasásával, mélyedjenek el a szövegben, legyenek képesek esetleges hiányosságait felismerni. Minden műfajt kell olvasatni, a próza azért is fontos, mert a szabatos logikai gondolkodást fejleszti és hozzájárul az íráskészség javulásához. Elveti a szemelvények olvastatását, lehetőleg a teljes művet kell megismertetni a tanulókkal.

Az általános szempontokon túl **Molnár** az egyes évfolyamokon részletesen felsorolja a tanítandó és olvastatandó szerzőket, műveket. A hat évfolyamos iskola első két évfolyama az ú. n. előkészítő, utána következett a négy középiskolai osztály. A magyar nyelv és irodalom tantárgyra az első három évben heti négy, a negyedikben heti hat órát szánt. A lányok élő nyelveket (franciát vagy angolt és németet) tanultak, ezekben a tantárgyakban is javasolt olvasmányokat, illetve a történelem tanításánál is fontosnak tartotta egyes historikusok műveinek megismerését. Nincs elegendő terünk jegyzéke részletes bemutatására, ismertetésére – összefoglalóan annyit mondhatunk, lényegében és természetesen a 19. század második felének értékelvű iskolai irodalmi kánonja, pontosabban annak némileg a leányiskolai követelményeknek megfelelő átdolgozása olvasható az alapvetés lapjain. Az általa javasolt oktatási módszer az össze-

hasonlítás; azt tanácsolja, hogy a magyar és a világirodalomban előforduló azonos témákat hasonlítsák össze a tanulók, például **Euripidész** *Iphigeneia Taurusban* című drámáját vessék össze **Goethe** és **Racine** feldolgozásával, és amikor egy-egy nagy költő remekművét olvassák, ismerjék meg a szerzőről írt fontosabb tanulmányokat, így a *Szigeti veszedelem*hez indítványozza olvastatni **Arany János** *Zrínyi* és *Tasso* című írását.

Gyulay Béla budapesti leánypolgári iskolai igazgató munkája²² is foglalkozik az olvasással. Szintén az általános műveltség megszerzését tartja fontosnak a lányok számára, de felveti, hogy a középosztály jól teszi, ha szakképzettséget is ad lányainak – a nőiség megsértése nélkül, az illető elhivatottsága és családi körülményeiből adódó cél-szerűség szerint.²³ Elsősorban a tanítónői, nevelőnői, felolvasónői, beteggondozói, szülész-női és gazdasszonyi pályát tartja alkalmasnak a leányoknak. Az olvasással óvatosan kell bánni – fejtegeti –, a könyvek nagy befolyással lehetnek a nők erkölcsére. Az a jó, ha a leánygyermeket arra nevelik, hogy csak engedéllyel olvasson bármit, kérdezze meg szüleit vagy nevelőit, ezt vagy azt olvashatja-e?²⁴ Az iskolában a nevelők feladata megtanítani, hogyan kell haszonnal olvasni és alkalmas ifjúsági olvasmányok által az ő kötelességük felkelteni az olvasási vágyat a növendékekben. **Gyulay**nál megjelenik az iskolai könyvtár, mint szükséges és nélkülözhetetlen előfeltétel: hogy e célok elérhetőek legyenek, „minden intézet jól rendezett ifjúsági könyvtárral bírjon”, különben máshonnan fogják a tanulók olvasmányait beszerezni.²⁵

Korábban említettük, hogy **György Aladár** kezdeményezte egy részletes, a szülők és nevelők munkáját segítő, serdülőleányoknak szánt könyvekről összeállított olvasmányjegyzék megjelentetését. Az általa készített bibliográfiát nem tekintette valami kötelező kánonnak, vitaanyagnak szánta és felszólította olvasóit, hogy egészítsék ki, bővítsék, módosítsák. A munka el is kezdődött a **Mária Dorothea Egyesület** Tanítónői Szakosztályában a **Saffáry Irma** elnökletével megalakult bíráló bizottságban. A testület tagjai jól használható, a könyvekről ismertetésekkel is tartalmazó jegyzéket kívántak készíteni, amely „anyáknak és nevelőknek tanáccsal és tájékoztatással szolgáljon gyermekeik olvasmányainak megválasztásában.” A füzet 1891-ben jelent meg, *Jegyzék serdülő leányok olvasmányairól* címen a *Mária Dorothea Egylet Könyvtára* című sorozat részeként.²⁶

A kiadványban újraközölték **György Aladár** korábbi tanulmányát a bibliográfia elhagyásával (7-30. p.), közreadták a bizottság szempontjait a leányolvasmányok értékeléséről (31-33. p.) és az elkészült konkrét jegyzék a 34-71. oldalakon található. A bizottság hat pontban foglalta össze a leányolvasmányokkal kapcsolatos elveket. Érdeemes idézni a követelményrendszer, hiszen ezúttal nem egy magánszemély elképzelése látott napvilágot, hanem egy tekintélyes – és a kérdéssel hivatalból foglalkozó személyekből összeállt – testület állásfoglalása:

- „1. Csak olyan könyvet adjunk az ifjú leány kezébe, mely művelődését előmozdítja, ismereteit gazdagítja, szellemét fölemeli és kedélyét nemesíti.
2. Legyen az ifjúsági olvasmány tartalmas, magvas, az életből merített és igaz, mert csak úgy vezetheti józan, egészséges irányba a gyermek gondolkodását.
3. Legyen emelkedett, nemes, idealisztikus erkölcsi irányba minden könyvnek, mely az ifjúságnak van szánva.

4. Különösen ajánlhatók azon olvasmányok, melyek a hazai nép életébe, fejlődésébe nyújtanak bepillantást és hazafias irányukkal hazafias érzelmekre buzdítják az ifjúságot.
5. Az ifjúságiratok előadása legyen egyszerű, világos, szabatos és élénk; hangja üde és természetes, hogy a gyermek érdeklődését ébren tartván őt rendszeres gondolkodásra is vezesse. A jó magyarságra különös súlyt kell fektetni.
6. Az ifjúságiratok külső kiállítása is tekintetbe veendő, még pedig nemcsak pedagógiai és esztétikai, hanem higiénikus szempontból is. A rossz, vékony, áttetsző papíroson, apró, sűrű nyomással készült könyv nagy puszttítást okozhat a gyermek látószervében, és nem ajánlható.”²⁷

Sokféle, alapvetően ma is méltányolható és helyeselhető szempontot igyekeztek tehát figyelembe venni a kis kötet szerkesztői. A válogatási elvek megfeleltek azon korszak pedagógiai felfogásának és természetesen a 19. század végének irodalmi értékről vallott nézeteinek is igyekeztek eleget tenni. A végeredmény azonban meglehetősen felemásra sikerült. Az összeállítás nem az iskolai, hanem az „ifjúsági háziolvasmányok” kiválasztásában szándékozott segíteni. A kiadvány egyik mondata a 33. lapon utal arra, hogy zömmel három kiadó, **Stampfel Károly**, a **Singer és Wolfner** valamint az **Eggenberger** cég kiadványait ismertették. Elképzelhető, hogy elsősorban e vállalatok küldtek könyveket a Mária Dorothea Egyesületnek. Első része *Magyar olvasmányok* címen hatvan magyar nyelvű kötetet mutatott be viszonylag részletes ismertetésekkel ellátva. Nem kizárólag szépirodalmi könyveket vettek fel a jegyzékbe, hanem ismeretterjesztő írásokat is és nem egy esetben helyet kaptak a mindkét nembeli ifjúságnak ajánlható olvasmányok. Természetes, hogy a szépirodalmi művek megítélésében ma már teljesen más szempontok a mérvadók, de nyilván akkor is vitatható volt számos ponton a jegyzék. **Jókai Mórtól** mindössze négy heterogén tartalmú rövidebb kiadvány került be az összeállításba (*A magyar előidőkből*, *Sonkolyi Gergely*, *A magyar világból*, *Kis Dekameron*), **Mikszáth Kálmántól** kettő (*Magyarország lovagvárai*, *A két koldusdiák*), viszont a ma már alig-alig olvasott **Vas Gereben** tíz kötetét ajánlották, gyakorlatilag teljes életművét. A magyar költők közül hiányzik **Vörösmarty Mihály**, **Petőfi Sándor**, **Arany János**; nemhogy kötetük, de még egy versük sem olvasható az ajánlottak között. Lényegében csak **Tompa Mihály** kötete, a maga korában hallatlanul népszerű *Virágregék* képviseli a magyar költészetet. A fordításban olvasható külföldi klasszikus szerzők között ott van **Cervantes** (**Győry Vilmos** ifjúságnak szóló *Don Quijote* átdolgozása), kimaradt viszont a *Robinson*. A külföldi kortársak közül **Verne** két könyvvel (*Utazás a Holdba és a Hold körül*, *Sztrogoff Mihály*) szerepel a jegyzéken, valamint **De Amicistól** *A szív és* **Burnett Kis lordja**. A nem magyar szerzőkkel kapcsolatban meg kell említeni, hogy a bibliográfia második részében ismertetések nélkül, vagyis csak a rövid leírások közlésével a német, francia és angol nyelvű, lányoknak ajánlható könyvek viszonylag terjedelmes összeállítását tették közzé, 93 német, 98 francia és 237 angol mű címét.

György Aladár néhány évvel korábban publikált összeállítása kétségtelenül átgondoltabb és mai szemmel nézve értékállóbb volt. Példaként csak a magyar költészetet említve: **Aranytól** *Kisebb költeményeit* és a teljes *Toldi-trilógiát* (beleértve a sokáig

problematikusnak tartott *Toldi szerelmét* is), **Petőfitől** *Összes költeményeit*, külön kiemelve a *János vitézt*, **Vörösmartytól** pedig a *Cserhalom* című elbeszélő költeményt és a *Zalán futását*, valamint egy prózai munkáját, az *Arab regéket*, vagyis *Az Ezeregyéjszaka meséiből* a költőnek tulajdonított, de irodalomtörténetileg vitatott hitelességű fordítását vette fel.

A **Mária Dorothea Egyesület** jegyzékének ma már nem az a jelentősége, hogy kik, mik szerepelnek benne. Úttörő vállalkozás volt, egy, a század végére mind fontosabbá váló olvasáspedagógiai probléma felismerését és megoldásának kísérletét jelenti az összeállítás, megelőzve **Szemák István** három, miniszteri felkérésre szerkesztett és az **Országos Középiskolai Tanáregyesület** kezdeményezésére napvilágot látó, az ifjúsági könyvtárak állományépítésében orientáló jegyzékét.²⁸ Kétségtelen hibái ellenére jó időben megjelenő jó szándékú kezdeményezés volt: a magyar ifjúsági irodalom – és benne a lányirodalom – éppen azokban az években kezdett kibontakozni. **Benedek Elek** 1888-ban az Országgyűlésben a gyermek- és ifjúsági irodalom anyagi és erkölcsi támogatását követelte, 1889-ben indult *Az Én Újságom* és 1894-től látott napvilágot a par excellence lányirodalom a *Magyar Lányok* hasábjain.²⁹ A **Mária Dorothea Egyesület** jegyzéke és szempontjai, valamint az 1870-es, 1880-as évek vitái, cikkei a lányok olvasásáról kétségtelenül hozzájárultak a magyar lányirodalom korántsem töretlen, de mégiscsak érzékelhető fejlődéséhez a következő korszakban.

Jegyzetek:

- ¹ Pogány György: Nézetek a női olvasásról Magyarországon a felvilágosodás első szakaszában. In: Könyvtári Figyelő, 2008. 3. sz. 450-461. p., László Rózsa: „Aszszony-népnek meg-kivántató tudomány...” Női életvezetési tanácsadókönyvek a 18. századi Magyarországon. In: A nők világa: Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok / szerk. Fábri Anna, Várkonyi Gábor. [Bp.]: Argumentum, 2007. 227-245. p.
- ² A lányiskolák kialakulásáról ld. Pukánszky Béla: A nőnevelés évezredei: Fejezetek a lányok nevelésének történetéből. Bp. Gondolat, 2006. 123-138. p.
- ³ A téma kortársi összegzését nyújtja fontos munkájában Neményi Imre: Ifjúsági könyvtárak és ifjúsági olvasmányok a nevelés szolgálatában. Bp.: Lampel, 1902.
- ⁴ Zirzen Janka: A budapesti VI. ker. Állami Tanítónőképző-Intézet és a vele kapcsolatos gyakorló iskola (leánynevelő intézet) múltja és jelene 1869-1885. Bp.: Franklin, 1885. 56. p.
- ⁵ Neményi i.m. 27. p.
- ⁶ Az igazi házi nő és anya. A cikket közli: A nő és hivatása: Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből. 2. 1866-1895 / szerk. Fábri Anna, Borbíró Fanni, Szarka Eszter. Bp.: Kortás, 2006. 65-67. p.
- ⁷ Nők világa. Pest: Athenaeum, 1871. 45. p

- ⁸ De Gerando Antonina: A női élet. Kolozsvár: Ajtai, 1892. 48-50. p.
- ⁹ U.o. 38. p.
- ¹⁰ De Gerando Antonina: Az olvasás művészete. In: Nemzeti Nénevelés, 1885. 12. kötet. 565-566. p.
- ¹¹ De Gerando Antonina: Női középoktatás. In: Nemzeti Nénevelés, 1888. A cikket közli A nő és hivatása 2., a 6. sz. jegyzetben i.m. 114-120. p., az idézet 118-119. p.
- ¹² Működését röviden tárgyalja Borbíró Fanni: Budapesti nőegyletek 1862-1904. In: A nők világa, az 1. sz. jegyzetben i.m. A 193. lapon összefoglalóan megállapítja, hogy „tevékenysége a századfordulón már túlmutatott a korszak nőegyleteinek tevékenységi szféráin és egyre inkább egyfajta szakmai érdekvédelmi szervezetként jelent meg a budapesti és országos közéletben.”
- ¹³ Nemzeti Nénevelés, 1888. 15. kötet. 12-29. p.
- ¹⁴ Serdülő leányok olvasmányai. In: Nemzeti Nénevelés, 1888. 15. kötet. 97-101. p.
- ¹⁵ A serdülő leányok olvasmányairól. In: Nemzeti Nénevelés, 1885. 12. kötet. 734-740. p.
- ¹⁶ Levelek hugomhoz az olvasásról. Bp.: Szent István Társulat, 1888.
- ¹⁷ U.o. 12. p.
- ¹⁸ A nők olvasmánya. In: Nemzeti Nénevelés, 1882. 5. kötet 336-344. p.
- ¹⁹ Pukánszky i.m. 130. p.
- ²⁰ Molnár Aladár: A nőképzés hazánkban és a Budapesti Állami Felsőbb Leányiskola. Bp. : Tettey Nándor, 1877.
- ²¹ U.o. 61-62. p.
- ²² Nénevelé: Útmutató a nőnevelés- és nőképzésben. Bp.: Nagel, 1884.
- ²³ U.o. 51. p.
- ²⁴ U.o. 89. p.
- ²⁵ U.o. 112. p.
- ²⁶ A kiadványt az általam felkeresett budapesti könyvtárakban (OSZK, OPKM, Egyetemi Könyvtár, Országos Evangélikus Könyvtár) nem találtam, végül a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban akadtam rá. Ezúton is köszönöm Téchy Tünde osztályvezető segítségét a füzet megtalálásában és a másolat elkészítésében.
- ²⁷ U.o. 32-33. p.
- ²⁸ Középiskolai ifjúsági könyvtárjegyzék. 1-3. füzet. Bp.: Lauffer, 1892-1896.
- ²⁹ Komáromi Gabriella: Elfelejtett irodalom: Fejezetek XX. századi ifjúsági prózánk történetéből 1900-1944. [Bp.] . Móra Ferenc Könyvkiadó, 1990. 15., 63. p.